

MARIJE KUIN, ANNEKE EENHOORN, ARGA PATERNOTTE

PITTIGE PUBERS

OPVOEDEN VAN JE PUBER MET ADHD OF AUTISME

LANNOO
CAMPUS

PITTIGE
PUBERS

D/2015/45/348 – 978 94 014 2890 3 – nur 770, 854

Vormgeving omslag: Nanja Toebak, 's-Hertogenbosch

Vormgeving binnenwerk: Mag gezien design, Utrecht

Foto omslag: Shutterstock

Foto's binnenwerk: Shutterstock

© Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2016

Dit boek is een uitgave van Uitgeverij LannooCampus (Houten). Lannoo-Campus maakt deel uit van Uitgeverij Lannoo nv.

De foto's in en op dit boek worden alleen gebruikt voor illustratieve doeleinden en hebben geen relatie met de werkelijkheid. Iedere persoon die afgebeeld wordt, is een model.

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de uitdrukkelijk bij de wet bepaalde uitzonderingen mag niets van deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uitgeverij LannooCampus
p/a Papiermolen 14-24
3994 DK Houten (Nederland)
Postbus 97
3990 DB Houten (Nederland)

www.lannoocampus.nl

PITTTIGE PUBERS

OPVOEDEN VAN JE PUBER MET ADHD OF AUTISME

MARIJE KUIN, ANNEKE EENHOORN, ARGA PATERNOTTE

INHOUD

Voorwoord	7	
Inleiding	9	
1	Het puberbrein, werk in uitvoering	13
2	Gedragsverandering	35
3	Communicatie	67
4	Hulp voor de puber zelf	93
5	Een ouder met power	111
6	School	127
7	Vriendschap, relaties en seksualiteit	149
8	Van het rechte pad af	169
9	Hoe nu verder?	191
Literatuur	198	
Over de auteurs	200	
Cursus Ouderpower	202	
Over de verenigingen	204	

VOORWOORD

Zoon Thomas (16) kijkt over mijn schouders mee wat ik aan het doen ben. Het is een uur of één 's middags en ik zit al een tijdje achter de computer. Hij komt net uit zijn bed gerold.

'Mam, heb jij eigenlijk wel een leven? Wie gaat er nou zo vroeg al schrijven? Waar schrijf je eigenlijk over?'

'Het wordt een boek over de ontwikkeling van pubers en hoe je daarmee om kunt gaan. Het gaat over jongeren die een speciale aanpak nodig hebben omdat ze bijvoorbeeld ADHD hebben of een vorm van autisme. Het gaat "Pittige Pubers" heten.'

'Pittig klinkt lekker, doet me aan Thais eten denken. De rest boeit me minder. Ik ben gewoon mezelf en hoe dat met opvoeden zit weet ik niet hoor. Succes ermee!'

Beste ouder van een pittige puber,

Pittige Pubers is een boek waarin uitleg wordt gegeven over pubers met ontwikkelingsproblemen. Dit kunnen pubers zijn met bijvoorbeeld ADHD en/of autisme. In dit boek kun je lezen hoe hun brein werkt en waar ze tegenaan kunnen lopen. Bovendien staan we uitgebreid stil bij de valkuilen waarin je als ouder kunt vallen als je een speciaal kind hebt. We geven tips en trucs zodat de valkuilen kleiner zullen worden. We hopen een bijdrage te leveren aan het inzicht dat pubers ook heerlijke mensen kunnen zijn. Het boek is geschreven op basis van de cursus Ouderpower van Oudervereniging Balans. Ouderpower is een cursus voor ouders van pubers met ontwikkelingsproblemen. Deze cursussen worden begeleid door getrainde ervaringsdeskundigen, die zelf al te maken hebben gehad met de puberteit van hun kinderen.

We wensen u veel leesplezier en inspiratie!

Speciaal willen wij Stance Venderbosch bedanken voor haar deskundige feedback tijdens het schrijfproces, evenals Barbara van Altena voor al haar tips. Ooit was het Arga Patternotte die binnen Balans de cursus Ouderpower opzette en zo het startsein gaf voor dit boek. Zonder haar was het niets geworden.

Marije Kuin en Anneke Eenhoorn

INLEIDING

Om beter te begrijpen waarom jongeren doen zoals ze doen is theoretische uitleg zeer welkom. Het maakt dat je als ouder het gedrag van je kind beter gaat snappen. Het zorgt er bijvoorbeeld voor dat je met meer afstand naar je kind gaat kijken. Of dat je de verwachtingen die je hebt bijstelt, als blijkt dat ze niet haalbaar zijn. Soms ga je dingen in de opvoeding anders aanpakken als je meer kennis van zaken hebt. Theorie vormt zo een mooie basis. De vertaalslag van die theoretische kennis naar de praktijk kan soms best lastig zijn. Daarom lichten we de theorie met voorbeelden van verschillende families toe. Met behulp van dit boek wordt dat hopelijk makkelijker.

Power Plein 5

In dit boek maak je kennis met vijf families die samen aan een pleintje wonen. De huizen staan rond een pleintje met middenin parkeerplekken en speelruimte voor de kinderen. Ze hebben kinderen die soms heel leuk zijn en makkelijk, maar vaak ook helemaal niet doen wat hun ouders willen. Zij staan garant voor genoeg passende voorbeelden uit de praktijk.

In het eerste huis woont de familie *Andersom*. Vader *Ben* vertrekt iedere werkdag op zijn vouwfiets richting de trein en komt laat thuis. Hij doet iets met computers. Zijn vrouw *Trees* werkt voor een groot bedrijf aan huis. Ze probeert het thuiswerk te combineren met de zorg voor hun twee kinderen: *Ben Junior* van vijftien en *Julius* van net dertien jaar. Ben is een dromer. Hij bedenkt wonderlijke apparaten waardoor hij soms dagen in de schuur zit, maar voor school kan hij geen geduld en aandacht opbrengen. Julius zit net in de brugklas. Hij deed ooit groep twee van de basisschool over omdat hij toen nog zo speels was.

Naast familie Andersom wonen *Nasit* en *Moniek Yilmaz*. Zij hebben samen drie meiden. Een tweeling van veertien, *Azime* en *Dalay*, en *Kamile* van tien jaar. Nasit werkt bij de gemeente en houdt zich onder andere bezig met het jeugdbeleid, Moniek heeft haar handen vol aan de meiden. Steeds vaker denkt ze erover om haar oude vak als kapster weer op te gaan pakken. Azime is een gedreven meid die graag goed wil presteren. Ze vergeet daarbij wel eens dat er ook andere mensen bestaan. Haar tweelingzus Dalay is veel stiller en wordt soms bijna vergeten. Ze leest het liefst verhalen over wereldreizigers. Kamile zit nog op de basisschool en vindt het leven een groot feest. Huiswerk maken moet ze gaan leren vindt de juf, maar Kamile heeft daar een heel ander idee over.

Het derde huis op het plein is van *Kees Kok* en *Tom Huisman*. Ze hebben geen eigen kinderen maar roepen geregeld dat ze de vervangouders zijn van alle kinderen op het plein. Samen hebben ze een lunchroom wat verderop in het dorp. Ze vangen geregeld buurtkinderen op als dat zo uitkomt. Iedereen op het plein is dol op hen.

De familie *Eendracht* woont naast Kees en Tom. *Paul* en *Babette* hebben samen een dochter *Lotte* van elf, en twee jongens uit een eerdere relatie van Paul: *Tim* van zestien en *Cor* van achttien. Tim woont deels op het plein en deels bij zijn moeder een dorp verderop. Het is een aardige jongen, maar soms kan hij zo kwaad worden dat zijn geschreeuw over het hele plein te horen is. Cor woont voor een jaar bij zijn oom in Thailand. Het heeft zijn ouders heel veel moeite gekost om hem zijn vmbo af te laten maken. Paul en Babette hebben samen een kledinglabel in de markt gezet en zijn daar erg druk mee.

De *Moddermannen* bewonen het laatste huis. Vader *Koen* en moeder *Nina* doen hun naam eer aan en houden van lekker graven in de modder. Koen heeft het tui- niersbedrijf van zijn vader overgenomen en Nina helpt hem waar ze kan. Hun twee kinderen *Max* van twaalf jaar en *Floris* van veertien hebben weinig met tuinieren. Ze noemen het *kansloos modderen in de aarde* en zijn zelf fanatieke gamers. Opa Modderman is kind aan huis, zeker na het overlijden van zijn vrouw.

Omdat de families van het plein al zo lang zo veel lief en leed met elkaar delen, bedachten ze de naam Power Plein 5. Vijf families die samen sterk staan, in voor- en tegenspoed.

HET PUBERBREIN, WERK IN UITVOERING

Inleiding

Kinderen en jongeren zijn mensen in ontwikkeling. Al bij het ontstaan van een minimensje in de buik van zijn moeder groeit het embryo in een razend tempo. Eenmaal geboren gaat die groei gewoon door. Het lijf van de baby wordt steeds groter en zijn brein verandert mee. Er ontstaat een dreumes en bijna als vanzelf een peuter die veel meer kan dan zijn jongere versie. Als kleuter gaat je kind op een dag met een rugzakje op naar school, en voor je het weet leest hij online de handleiding van een computerspel in het Engels, en weet hij meer dan menig volwassene.

Groeien is een wonder van de natuur en dat is prachtig. Maar het brengt soms ook verwarring met zich mee. Zeker als die groei heel hard gaat en je het soms zelf niet meer kunt bijhouden, of als er van alles groeit waar je geen weet van hebt.

In dit eerste hoofdstuk staan we stil bij de groei van kinderen vanaf een jaar of tien, beter bekend als de puberteit. Het is de tijd waarin het lijf zich enorm snel ontwikkelt, er emotioneel van alles verandert en de hersenen zo groeien dat ze de wereld heel anders gaan bekijken en begrijpen. Vanaf een jaar of zestien is de groei van het puberlijf min of meer klaar, maar groeit het brein nog even door. De jongere is dan nog niet volwassen. Hij

wordt een adolescent genoemd, eigenlijk een volwassene in wording. Deze grillige groei heeft natuurlijk zijn invloed op hoe iemand zich gedraagt.

In dit boek willen we je voldoende kennis over deze ontwikkeling bijbrengen zodat je na het lezen het gedrag van je puber beter begrijpt. Eerst wordt beschreven hoe de ontwikkeling bij de meeste kinderen verloopt. Daarna zal er bekeken worden of die groei bij kinderen met ontwikkelingsproblemen, zoals ADHD*, ODD** en/of autisme***, mogelijk anders verloopt.

Groeien is veranderen

Vanaf een jaar of tien beginnen er dingen te veranderen in het leven van een kind. Het kinderlijf gaat harder groeien en verandert gestaag in een volwassen menselijk. Dit is de *fysieke groei*, beter bekend als de puberteit. De hersenen van kinderen groeien natuurlijk ook. Hersengebieden nemen in omvang toe en er ontstaan nieuwe verbindingen. Zo leren kinderen op een andere manier naar de wereld kijken. Hun denkvermogen gaat van concreet naar abstract. Het denken van jongeren begint steeds meer op dat van volwassenen te lijken. Dit wordt de *cognitieve ontwikkeling* genoemd.

Omdat je als kind de wereld om je heen op een andere manier gaat bekijken, krijg je ook een ander idee over jezelf, je vrienden en je ouders. Dit heet de *sociaal-emotionele ontwikkeling*. De fysieke groei van het lijf is als eerste klaar. Het brein doet er nog wat jaren langer over om volwassen te worden. De ontwikkeling van de hersenen duurt tot ongeveer een jaar of 25. Zo kan het gebeuren dat een jongere een lijf heeft van een volwassen persoon, terwijl zijn brein nog helemaal niet volwassen is. Om het nog ingewikkelder te maken: hersenen groeien allemaal op hun eigen unieke tempo en soms is het ene deel al klaar terwijl een ander deel nog volop in ontwikkeling is. Omdat je je hersenen nodig hebt om de wereld om je heen te begrijpen is het best logisch dat het op sociaal-emotioneel gebied ook nog een tijd duurt voordat je volwassen bent.

---

* AD(H)D is de afkorting voor Aandachtstekortstoornis al dan niet met hyperactiviteit en/of impulsiviteit

** ODD is de afkorting voor Oppositioneel opstandige gedragsstoornis

*** Autisme Spectrum Stoornissen (ASS) is de verzamelnaam voor de verschillende vormen van autisme

De puberteit – het lijf gaat groeien

Vanaf een jaar of tien begint het lichaam van een kind zich voor te bereiden op de grote groeispuurt. Aan de buitenkant is eerst nog niet zo veel te zien, maar binnenin worden allerlei dingen in gereedheid gebracht om het lijf heel snel te kunnen laten groeien. Het brein verhoogt de productie van groeihormonen. Het maakt in grote hoeveelheden hormonen aan die ervoor zorgen dat een kind steeds meer het uiterlijk krijgt van een volwassen man of vrouw. Soms merk je voor het eerst dat de puberteit voor de deur staat als je kind naar zweet begint te ruiken. Het is de periode van de seksuele volwassenwording.

Bij meisjes begint de puberteit gemiddeld een jaar eerder dan bij jongens. Rond een jaar of tien, elf verandert het meisjeslichaam en verschijnt er oksel- en schaamhaar en beginnen de borsten te groeien. Ook de vorm van de heupen gaat veranderen. Ongeveer een half jaar na de start van de groeispuurt wordt een meisje voor het eerst ongesteld. De grootste lichamelijke groei ligt bij meisjes rond hun twaalfde, dertiende jaar.

Jongens komen over het algemeen wat later in de puberteit dan meisjes. Zij krijgen natuurlijk ook oksel- en schaamhaar en haar op hun benen en borst. Hun lijf verandert ook van vorm, waarbij de schouders meestal iets breder worden, het gezicht wat hoekiger en de armen en benen wat gespierder. De jongensstem wordt lager, de zogenaamde *baard in de keel*. En het geslacht van een jongen begint zichtbaar te groeien. De groeispuurt bij jongens ligt gemiddeld rond hun veertiende, vijftiende jaar.

De fysieke groei van de meisjes aan het begin van de puberteit loopt ongeveer twee jaar voor op die van de jongens. In de laatste groep van de basisschool en de eerste klas van de middelbare school is dat verschil vaak goed te zien. Veel meisjes uit de klas zijn groter dan de jongens en krijgen lijven die er best volwassen uit gaan zien, terwijl de jongens nog even klein en weinig gespierd zijn als een paar jaar geleden. Vaak geven meisjes ook aan niet geïnteresseerd te zijn in ‘die kleine kinderen’. Zeker niet als de jongens die nog niet zichtbaar aan het groeien zijn heel stoer gaan doen om toch maar indruk te maken. Gelukkig halen de jongens die fysieke achterstand uiteindelijk wel weer in. In de eindexamenklas, na enkele jaren middelbare school, zit de klas vol met bijna volwassen lichamen.

Vaak beseffen we het ons onvoldoende, maar groeien kost heel veel energie. Veel pubers klagen over pijn in hun lijf. Die pijn lijkt te verschuiven van

het ene naar het andere lichaamsdeel. Het zijn de zogenaamde *groeipijnen*. Bovendien zijn pubers heel vaak moe. Ze hangen soms eindeloos onderuitgezakt op de bank en zijn tot bijna niets te bewegen. Geen wonder dat hun ouders vaak weer heel moe worden van dat uitzichtloze nietsdoen.

Groeien is hard werken

Floris is veertien en woont met zijn broer Max (twaalf) en zijn ouders Nina en Koen op de hoek van Power Plein 5. De jongens hebben twee weken vakantie. Max is een paar dagen uit logeren. Floris heeft met zijn ouders afgesproken dat hij iedere dag klusjes voor ze zal doen om zo wat geld te verdienen. Hij wil heel graag een nieuwe laptop.

Na een dag hard werken op het tuiniersbedrijf komt moeder Nina moe thuis. Floris ligt in pyjama op de bank onder een dekentje te gamen. Er staan wat borden met kruimels om hem heen en er ligt een lege zak chips. Een fles ijsthee ligt op de grond. Moos de kat kijkt verbaasd op als zij Nina ziet. Floris merkt de binnenkomst van zijn moeder niet meteen op omdat hij zijn koptelefoon op heeft. Het lijstje met de taakjes die hij die dag zou gaan doen ligt nog op tafel. Nina zucht diep en gaat voor Floris staan. Het duurt even voordat hij bedenkt dat hij de koptelefoon af moet zetten om haar te kunnen verstaan.

‘Heb je dan helemaal niets gedaan vandaag?!’, roept Nina, bozer dan ze eigenlijk wil. ‘Mam, doe rustig, dat moet je heel anders zien. Opa zegt toch altijd dat groeien heel hard werken is?’

‘Ja klopt, dat zegt hij over de planten die in de kas staan’, moppert Nina terug. ‘En raad eens wat ik de hele dag gedaan heb? Groeien! Heel hard gewerkt dus.’

Groeien kost het lijf veel energie en dat maakt hongerig, hangerig en humeurig. Bovendien maakt groeien jongeren onzeker. Handen en voeten beginnen opeens langer te worden of de stem slaat over. Aardig wat jongeren voelen zich een tijdje een vreemde in hun eigen lichaam. En om het nog lastiger te maken, de een groeit veel sneller dan de ander. Veel ouders proberen hun kinderen gerust te stellen dat het echt allemaal goed komt

met dat groeien. Alleen komt die goede raad bij pubers vaak niet aan. Ze denken dat zij een uitzondering zijn waarbij het nooit meer goed komt. (Zie ook *De ontwikkeling van het puberbrein*)

Lotte is zo hangerig

Lotte woont ook aan het Power Plein. Ze is elf jaar. De laatste tijd klaagt ze dat ze vaak zo moe is en nergens meer zin in heeft. Haar moeder, Babette, maakt zich steeds meer zorgen om haar dochter. Ze gaat op de koffie bij buurvrouw Moniek.

Moniek heeft twee meiden van veertien en nog een dochter van tien, die vaak met Lotte speelt. Misschien begrijpt Moniek wat er met Lotte aan de hand is? Moniek herkent het verhaal van Babette. Het lijkt erop dat Lotte begonnen is aan de puberteit. Haar dochter Azime was rond haar elfde ook een tijd erg moe en wat somber. Het duurde niet lang of ze werd ongesteld. Babette is wel even verbaasd, want er valt aan Lotte nog helemaal niets te zien. Maar wie weet is het echt wel begonnen, die puberteit. Dat zou wel een boel verklaren. Enigszins gerustgesteld gaat Babette naar huis. Ze zal Lotte de komende tijd maar een beetje extra verwennen.

Sommige pubers schamen zich voor hun groeiende lijf. Voor veel van hen is het hoe dan ook een schaamtevol onderwerp om over te praten. Thuis gaat de deur van de badkamer opeens op slot en soms wordt douchen op school of de sportclub een probleem. Rond een jaar of vijftien, zestien zijn de geslachtsklieren volledig ontwikkeld. De hormonen lijken wat meer in balans en de grote groeispurt van het lichaam is voorbij. Het lijf is min of meer volwassen. Niet gek natuurlijk, dat genoeg ouders aannemen dat hun jongere zich nu ook wel volwassen zal gaan gedragen. Helaas werkt dat vaak niet zo. Jongeren van zestien kunnen heel volwassen doen, maar ook nog heel onvolwassen. Dit komt omdat het brein nog niet klaar is met groeien. Nog tot in de twintig groeien de hersenen. Het brein bestuurt ons gedrag, en als het besturingsapparaat nog niet klaar is, kan het gebeuren dat er soms toch nog rare dingen gebeuren. *Werk in uitvoering* dus.

De puberteit en ontwikkelingsproblemen

Het lichaam van een kind met ADHD, ODD en/of autisme groeit net zoals dat van een kind zonder ontwikkelingsproblemen. Fysiek zijn er geen verschillen.

Het verschil tussen puberteit en adolescentie

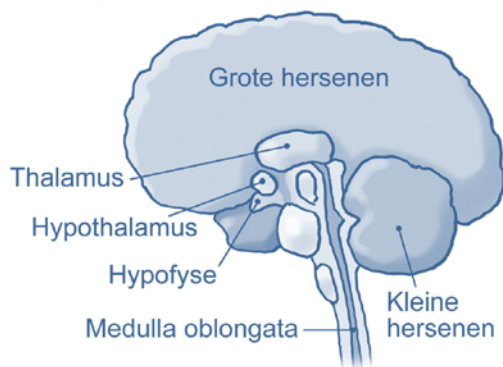
Adolescentie is de overgangsfase van kind naar volwassene. Het komt van het Latijnse woord 'adolescere', dat opgroeien betekent. Het verschilt per cultuur hoe lang het duurt voordat men iemand als volwassen beschouwt. In de westerse cultuur duurt het een jaar of twaalf, vanaf de leeftijd van tien jaar tot ongeveer 22 jaar.

De puberteit is een onderdeel van die adolescentiefase. Wetenschappers bedoelen met de puberteit de periode waarin het lichaam van een kind fysiek verandert. Als het lichaam min of meer is volgroeid, stopt de puberteit. Het brein en de sociaal-emotionele ontwikkeling gaan dan nog even door, de adolescentiefase stopt nog niet.

De ontwikkeling van het puberbrein

Ons brein bestaat uit twee hersenhelften die met elkaar verbonden zijn. In de hersenen zijn er verschillende gebieden actief die allemaal hun eigen specifieke dingen kunnen en tevens goed samenwerken. Het brein van een embryo ontwikkelt zich via de *hersenstam* (regelt onder andere de lichaamstemperatuur, hartslag, bloeddruk en de ademhaling), de *middenhersenen* (gaat onder andere over het slaap/waakritme, de eetlust/verzadiging en de alertheid), het *limbisch systeem* (probeert onder andere de motoriek en de emotionele reacties te regelen) tot de *hersenschors/cortex* (gaat onder andere over de spraak, taal, het abstract denken en plannen). Wetenschappers noemen dit een ontwikkeling van binnen naar buiten. Ze bedoelen hiermee dat eerst het hersengebied ontstaat dat het diepste in het brein ligt en dat dan de delen ontstaan die daar omheen passen. De buitenste rand van het brein is de hersenschors, ook wel de cortex genoemd. Vroeger werd gedacht dat onze hersenen tot een jaar of twaalf groeiden en dat er daarna alleen nog maar lichamelijke veranderingen optraden. Nu weten we wel beter. Zo is bekend geworden dat er tijdens de adolescentiefase nog

veel verandert in de structuur van de verschillende hersendelen en in de onderlinge samenhang. In *Het puberende brein* van Eveline Crone staat deze groei heel helder beschreven.

Figuur 1.1 Een kijkje in het hoofd

Steeds meer verbindingen

Tussen de verschillende hersendelen lopen verbindingen. Die verbindingen lijken op een soort telefoondraden. Hersenen van jongeren die net in de puberteit zijn hebben minder verbindingen tussen de verschillende hersendelen dan jongeren die ouder zijn. In de loop van de puberteit komen er in snel tempo verbindingen bij. Het lijkt erop dat gaandeweg de puberteit de communicatie tussen verschillende hersendelen steeds sneller en beter verloopt. Uiteindelijk verdwijnt een deel van die verbindingen weer, maar er blijft een structuur achter die informatie snel kan opnemen en doorsturen. Naast verandering in de verbindingen neemt de frontaalkwab (cortex) ook toe in volume.

Omdat het brein nog in ontwikkeling is, reageren de meeste pubers anders op problemen dan volwassenen. Zo is het voor een puber bijvoorbeeld lastig om een probleem dat vaker terugkomt snel te zien als iets dat zich al eerder heeft voorgedaan. Een puber ziet het steeds als een nieuw

PITTIGE PUBERS

Pittige pubers is een onmisbaar boek voor ouders van pubers met ADHD of autisme. Het biedt ouders, maar ook professionals, concrete handvatten om beter te communiceren, grenzen te trekken, te handelen en vooral ook vol te houden in de opvoeding van hun kind met ADHD of autisme.

Een grote mond, driftbuien met agressiviteit, vergeetachtig en slordig? Ouders van pubers met ADHD of autisme denken vaak, als ze andere ouders horen zuchten over het gedrag van hun puberkinderen: Dat deed die van mij altijd al! Het lijkt soms wel of kinderen met leer- en gedragsproblemen altijd al in de puberteit zaten. Dat klopt voor een deel ook. In de puberteit en adolescentie komen alle jongeren in een fase dat hun hersenen onder invloed van de hormonale ontwikkeling niet goed in balans zijn, en de emoties het vaak winnen van het verstand.

In *Pittige pubers* kijken we naar de achtergronden van het gedrag van deze kinderen en leren we over de verschillen tussen de gewone puberteitsproblemen en de extra portie waar deze jongeren voor staan. Aan de orde komen o.a. puberbrein en ontwikkelingsproblemen, communicatie en motivatie, vriendschappen, relaties en seksualiteit, onderwijs en communicatie op school. *Pittige Pubers* werd geschreven in samenwerking met *oudervereniging Balans* en sluit aan bij de cursus *Ouderpower* van *Balans*.

Drs. Marije Kuin is GZ-psychooloog en cognitief gedrags-therapeut bij *Psychologenpraktijk Kuin*.

Drs. Anneke E. Eenhoorn is senior psychotherapeut, GZ-psychooloog en klinisch psycholoog bij *Stichting de Praktijk*.

Arga Paternotte † was hoofdredacteur van *Balans Magazine* en adviseur bij *oudervereniging Balans*.

